

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 378.016:376|:373.3/.5.011.3-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2024-18.20>

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ, ЩО ФОРМУЄ ІНКЛЮЗИВНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

КУЗАВА ІРИНА БОРИСІВНА

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки
kuzava.irina@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-8087-7897

У статті розкрито досвід упровадження освітньої компоненти, що формує інклюзивну компетентність майбутніх фахівців закладів загальної середньої освіти. Зазначено, що актуальним на етапі впровадження інклюзивної освіти як успішного фактору управління навчально-виховним процесом закладів загальної середньої освіти є формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів географії, інформатики, математики, природничих наук, фізики, хімії, біології, фізичної культури, викладачів фахової передвищої освіти інтегрованих навчальних курсів природничої галузі як невід'ємної умови функціонування сучасної системи загальної середньої освіти.

У ході дослідження виявлено, що інклюзивна компетентність майбутніх фахівців закладів загальної середньої освіти є інтегральною професійно-особистісною характеристикою, яка включає не лише теоретичну й практичну готовність до ефективного виконання професійних функцій, а й такі суб'єктивні якості особистості, як активність, самостійність, відповідальність, комунікативність, емоційну гнучкість.

За результатами аналізу результатів дослідження встановлено, що формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти передбачає введення в зміст освітніх програм спеціальності 014 «Середня освіта» відповідної освітньої компоненти й/або інтеграції окремих змістових модулів до наявних ОК. На нашу думку, це сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців середньої освіти з урахуванням інклюзивного компонента, забезпечить належну професійну підготовку до роботи в умовах інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна компетентність, спеціальна освіта, освітній компонент, майбутні вчителі закладів загальної середньої освіти, освітня програма.

Постановка проблеми. У сучасних умовах проблема інклюзивної освіти учнів з особливими освітніми потребами набуває особливої актуальності. У рамках дослідження варто зазначити, що інтегрований підхід в освіті передбачає повагу, розуміння й забезпечення різних видів діяльності (освітньої системи, учителів, учнів) і забезпечення рівного доступу до закладів загальної середньої освіти всіх здобувачів освіти. Аби досягти якісних результатів, важливо реалізувати ідею «інклюзії» в освітньому процесі, спрямовану на соціалізацію дітей на благо суспільства на основі нормативних документів, а не через співчуття чи милосердя. Тобто інтегрова-

ний підхід – це стратегія, що ґрунтується на основних теоретичних положеннях організації спільного навчання та виховання осіб із різним рівнем психофізичних порушень на засадах рівності й толерантного ставлення одне до одного.

За визначенням ЮНІСЕФ, *інклюзивна освіта* – це така організація процесу навчання, за якої всі діти незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних, культурних, етнічних та інших особливостей включені в загальну систему освіти й навчання за місцем проживання разом зі своїми здоровими однолітками в одних і тих же загальноосвітніх закладах, які враховують особливі освітні

потреби та надають своїм вихованцям необхідну спеціальну підтримку [7]. Тобто інклюзивне навчання передбачає здобуття освіти всіма учнями в одному класі закладів загальної середньої освіти, а не в спеціальному.

У дослідженнях [4; 6] на основі аналізу загальнонаукових підходів *інклюзивну освіту* трактуємо як цілісний педагогічний процес забезпечення рівних прав на отримання освітніх послуг дітьми з особливими потребами за місцем проживання в сприятливих умовах закладу загальної середньої освіти (організаційне, кадрове, програмно-методичне, матеріально-технічне забезпечення корекційно-педагогічного процесу тощо), спрямований на створення для них відповідного корекційно-розвивального середовища, його пристосування до потреб і забезпечення необхідною підтримкою з метою спільного навчання (виховання) усіх дітей.

Актуальним на етапі впровадження інклюзивної освіти як успішного фактору управління навчально-виховним процесом закладів загальної середньої освіти є формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів географії, інформатики, математики, природничих наук, фізики, хімії, біології, фізичної культури, викладачів фахової передвищої освіти інтегрованих навчальних курсів природничої галузі як невід'ємної умови функціонування сучасної системи загальної середньої освіти. Тому в руслі дослідження потребує конкретизації визначення *«інклюзивна компетентність майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти»*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження українських фахівців у галузі корекційної педагогіки розкривають теоретико-методологічні й організаційно-педагогічні аспекти проблеми інклюзивної освіти (Л. Будяк, А. Колупаєва, І. Кузава, В. Синьов, А. Шевцов та ін.); особливості психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзії (С. Миронова, О. Чеботарьова й ін.) і формування професійної готовності педагогів до інклюзивної освіти (І. Демченко, І. Дмитрієва, О. Мартинчук, С. Миронова й ін.) тощо [1].

Попри наявні наукові праці вищезазначених авторів, у сучасній педагогічній теорії

практично відсутні дослідження, присвячені системному розгляду проблеми формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти.

Мета статті полягає в розкритті досвіду упровадження освітньої компоненти, що формує інклюзивну компетентність майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти в процесі їхньої професійної готовності до практичної роботи в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні інклюзивну компетентність майбутніх учителів **закладів загальної середньої освіти** розглядаємо як його інтегральну професійно-особистісну характеристику, що включає не лише теоретичну й практичну готовність до виконання професійних функцій, а й усі суб'єктні якості особистості (активність, самостійність, відповідальність, комунікативність, емоційна гнучкість тощо), які забезпечують її ефективність [4].

Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти передбачає введення в зміст освітньої програми спеціальності 014 Середня освіта відповідної освітньої компоненти «Інклюзивна освіта» й/або інтеграції окремих змістових модулів до наявного освітнього компонента (далі – ОК). На нашу думку, це сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців середньої освіти з урахуванням інклюзивного компонента й забезпечить належну професійну підготовку до роботи в умовах інклюзії.

Основним завданням педагога в умовах інклюзивної освіти є проектування й організація професійної самоосвіти з питань спільної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища. Зважаючи на вищесказане, у Волинському національному університеті імені Лесі Українки в зміст підготовки фахівців за спеціальністю 014 Середня освіта введено такий обов'язковий ОК, як «Інклюзивна освіта». На нашу думку, разом із такими ОК, як «Психологія», «Педагогіка», «Теорія та методика виховної роботи», вона забезпечуватиме формування готовності майбутніх учителів географії, інформатики, математики, природ-

ничих наук, фізики, хімії, біології, фізичної культури, історії, правознавства, викладачів фахової передвищої освіти інтегрованих навчальних курсів природничої галузі до роботи в умовах інклюзивної освіти, адже під час вивчення освітньої компоненти здобувачі вищої освіти ознайомлюються з концептуальними засадами процесу інклюзії в умовах загальної середньої освіти, моделями інклюзивної освіти, особливостями психофізичного розвитку учнів із ООП, технологією застосування Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) в освіті для визначення особливих потреб дитини тощо [5].

Силабус ОК *«Інклюзивна освіта»* є нормативним документом Волинського національного університету імені Лесі Українки, який розроблено кафедрою спеціальної та інклюзивної освіти на основі освітньо-професійних програм (*«Середня освіта. Інформатика»*, *«Середня освіта. Математика»*, *«Середня освіта. Фізика»*, *«Середня освіта. Хімія»*, *«Середня освіта. Географія»*, *«Середня освіта. Біологія, природознавство, основи здоров'я»*, *«Середня освіта. Фізична культура»*, *«Середня освіта. Історія, правознавство»*) підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта відповідно до навчальних планів для галузі знань 01 Освіта/Педагогіка денної форми навчання [3]. Силабус укладено згідно з вимогами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) із визначенням обсягів знань для здобувачів першого (бакалаврського) рівня відповідно до алгоритму вивчення навчального матеріалу ОК *«Інклюзивна освіта»*, необхідного методичного забезпечення, складників і технології оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Освітня компонента *«Інклюзивна освіта»* належить до циклу нормативних дисциплін професійної підготовки бакалаврських освітньо-професійних програм спеціальності 014 **Середня освіта**, має на меті надання здобувачам вищої освіти знань і вмінь організації інклюзії в закладах загальної середньої освіти й закладах фахової передвищої освіти [3].

Зміст навчальних планів у ВНУ імені Лесі Українки розроблено на основі відповідних положень професійної підготовки в середній освіті, зокрема освітньо-професійні програми побудовано на традиціях вищої університетської освіти, відповідно до свого профілю. Моніторинг ефективності освітніх компонентів передбачає проведення усних опитувань, тестування, співбесід, вирішення проблем у змодельованих ситуаціях.

У першому змістовому модулі *«Теоретико-методологічні та нормативно-правові засади інклюзивної освіти»* викладено її теоретичні питання, зокрема концептуальні засади процесу інклюзії в умовах загальної середньої освіти, загальну характеристику моделей інклюзивної освіти, її законодавче й нормативно-правове забезпечення тощо, розкрито державну політику в справі інклюзивної освіти учнів середнього та старшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку.

У другому змістовому модулі *«Сучасна практика організації інклюзивного навчання в умовах закладів загальної середньої освіти України»*, зокрема, розкриваються умови й особливості її впровадження у вітчизняну систему загальної середньої освіти, а також її вплив на розвиток і соціалізацію учнів середнього та старшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку.

Мета й завдання освітньої компоненти полягають у засвоєнні філософських, нормативно-правових та організаційних основ інклюзивної освіти; здійсненні особистісно-мотиваційної, когнітивної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта до реалізації інклюзивної моделі освіти в Україні [3].

Завдання освітньої компоненти:

– на основі аналізу провідних концептуально-методологічних підходів сформулювати й систематизувати в майбутніх учителів географії, інформатики, математики, природничих наук, фізики, хімії, біології, фізичної культури, історії, правознавства, викладачів фахової передвищої освіти інтегрованих навчальних курсів природничої галузі наукові уявлення про загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти у світі й Україні;

– сформувати в здобувачів вищої освіти зі спеціальності 014 **Середня освіта** практичні навички й уміння визначати зміст, методи й оптимальні структурно-організаційні форми здійснення професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням;

– сформувати в майбутніх учителів географії, інформатики, математики, природничих наук, фізики, хімії, біології, історії, правознавства, фізичної культури, викладачів фахової передвищої освіти інтегрованих навчальних курсів природничої галузі уявлення про побудову професійно важливих стратегій взаємодії з батьками вихованців із порушеннями психофізичного розвитку та фахівцями;

– виробити навички командної роботи під час навчання й виховання учнів з особливостями психофізичного розвитку в закладах загальної середньої та фахової передвищої освіти.

Вивчення ОК «Інклюзивна освіта» передбачає засвоєння навичок *Soft skills* (так звані «м'які навички», «соціальні навички», «універсальні навички» чи «навички успішності»): уміння налагоджувати міжособистісні контакти; працювати в команді; креативність; уміння прогнозувати, гнучкість, швидка адаптація до змін тощо.

Серед методів вивчення ОК «Інклюзивна освіта» варто виокремити загальнонаукові й психолого-педагогічні методи: теоретико-інформаційні, практично-діяльнісні, пошуково-творчі, методи організації самостійної роботи, контрольні-оцінювальні, а також нетрадиційні методи навчання, а саме: словесні (бесіда, розповідь, пояснення, диспут); наочні (демонстрація, ілюстрація); практичні (вправа, практична робота); індукція, дедукція; традукція; пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемний виклад, частково-пошукові, дослідницькі; методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування отриманих знань, умінь і навичок; інтерактивні методи тощо.

Оцінювання знань здобувачів освіти з освітньої компоненти «Інклюзивна освіта» здійснюється за 100-бальною шкалою за

результатами поточного контролю знань, що передбачає перевірку навчальних досягнень, згідно з Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки [3].

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня готовності здобувачів вищої освіти до виконання конкретних завдань у таких формах, як опитування, захист проєктів, презентаційні виступи на практичних заняттях, експрес-контроль, перевірка результатів різноманітних індивідуальних науково-дослідних завдань (ІНДЗ), контроль за засвоєнням завдань для самостійного опрацювання тощо.

Результати самостійної роботи здобувачів вищої освіти університету оцінюються на практичних заняттях за відповідними темами. За аудиторну діяльність здобувачі освіти можуть отримати додатково до 20 % від їхньої поточної максимальної кількості балів, але водночас їхня поточна сума балів за семестр не може перевищувати 100.

Залік викладач виставляє за результатами поточної роботи здобувача освіти без планування, проведення модульних контрольних робіт за умови, що здобувач освіти виконав ті види навчальної роботи, які визначено силабусом ОК (оцінювання за шкалою від 0 до 100).

Якщо здобувач освіти не відвідував через поважні причини окремі аудиторні заняття, він має право надолужити пропущене заняття й отримати певну кількість балів, визначених консультацією з пропущеної теми. У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав на практичних заняттях. Якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше ніж 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, отримані за поточну атестацію, анулюються. Максимальна кількість кредитних балів, що нараховується під час ліквідації академічної заборгованості, становить, як правило, 100.

Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній і/або інформальній освіті, здійснюється на добровільній основі й перед-

бачає підтвердження того, що здобувач досяг результатів навчання, передбачених ОПП, за якою він навчається. Визнанню можуть підлягати такі результати навчання, отримані в неформальній освіті, які за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають як освітній компоненті загалом, так і її окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, проєкту тощо, передбачених силабусом освітньої компоненти. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній і/або інформальній освіті, відбувається в семестрі, що передує семестру початку вивчення освітнього компонента, або першого місяця від початку семестру, урахувавши ймовірність непідтвердження здобувачем результатів такого навчання (Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі Українки).

За рішенням кафедри здобувачам вищої освіти, які брали участь у роботі конференцій, підготовці наукових публікацій, в олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт і досягли значних результатів, можуть бути нараховані додаткові (бонусні) бали, які зараховуються як результати поточного контролю. Система нарахування балів затверджується науково-методичною комісією факультету.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає таке:

1) самостійне виконання навчальних завдань, поточний контроль результатів навчання (ця вимога поширюється на осіб з особливими освітніми потребами, застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і здібностей); посилення на джерела під час використання ідей, розробок, тверджень, інформації;

2) дотримання законів про авторське право та джерела інформації.

Висновки. Таким чином, досвід упровадження освітньої компоненти «Інклюзивна освіта» в процесі підготовки майбутніх учителів **закладів загальної середньої освіти** у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за спеціальністю 014 «Середня освіта» (освітньо-професійні програми «Середня освіта. Інформатика», «Середня освіта. Математика», «Середня освіта. Фізика», «Середня освіта. Хімія», «Середня освіта. Географія», «Середня освіта. Біологія, природознавство, основи здоров'я», «Середня освіта. Фізична культура», «Середня освіта. Історія, правознавство») свідчить про доцільність такої практики. Здобувачі вищої освіти із задоволенням опановують методи й технології організації інклюзивного навчання в закладі середньої освіти. Під час занять з ОК «Інклюзивна освіта» демонструють розуміння та актуальність проблеми впровадження інклюзивного навчання, активно долучаються до різноманітних тренінгів, роботи в малих групах на згадану тематику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів : навчально-методичний посібник. Київ, 2018. 174 с.
2. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення : навчально-методичний посібник / кол. Авторів ; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.
3. Каталог освітніх програм та вибіркового компонентів ВНУ імені Лесі Українки. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/all-educations> (дата звернення 24.03.2024).
4. Кузава І.Б. Підготовка педагогічних кадрів для реалізації спеціальної та інклюзивної освіти. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 травня 2021 р.) Луцьк : ФОП Іванюк В.П., 2021. С. 58–62.
5. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ). URL: <https://moz.gov.ua/mkf> (дата звернення 24.03.2024).
6. Професійна готовність майбутніх спеціальних педагогів до впровадження інклюзивної освіти : монографія / І. Кузава, Г. Гац ; European and global vectors for education development in Ukraine: Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022.
7. ЮНІСЕФ. URL: <http://www.unicef.org/policyanalysis/rights/> (дата звернення 19.03.2024).

EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF THE EDUCATIONAL COMPONENT THAT FORMES THE INCLUSIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

KUZAVA IRYNA BORYSIVNA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special and Inclusive Education
Lesya Ukrainka Volyn National University

Introduction. The article reveals the experience of implementing educational components that form the inclusive competence of future specialists of general secondary education institutions. It is noted that the formation of inclusive competence of future teachers of geography, informatics, mathematics, natural sciences, physics, chemistry, biology, physical culture, teachers of professional pre-university education is relevant at the stage of implementation of inclusive education as a successful factor in managing the educational process of general secondary education institutions education of integrated educational courses in the field of natural sciences as an integral condition for the functioning of the modern system of general secondary education.

Purpose: consists in revealing the experience of implementing educational components that form the inclusive competence of future specialists of general secondary education institutions in the process of their professional readiness for practical work in conditions of inclusion.

Methods: general scientific and psychological-pedagogical methods: theoretical-informational, practical-active, search-creative, methods of organizing independent work, monitoring and evaluation, as well as non-traditional teaching methods. In particular: verbal (conversation, story, explanation, dispute); visual (demonstration, illustration); practical (exercise, practical work); induction, deduction; translation; explanatory and illustrative, reproductive, problem statement, partially research, research; methods of mastering knowledge, formation of abilities and skills, application of acquired knowledge, abilities and skills; interactive methods, etc.

Originality: on the basis of a theoretical and practical study of the current state of inclusive education in Ukraine, to determine and substantiate and reveal the experience of implementing educational components that form the inclusive competence of future specialists of general secondary education institutions.

Results. In the course of the study, it was found that the inclusive competence of future specialists of general secondary education institutions is an integral professional and personal characteristic, which includes not only theoretical and practical readiness for the effective performance of professional functions, but also such subjective personality qualities as activity, independence, responsibility, communicativeness, emotional flexibility.

Conclusion. According to the results of the analysis of the results of the study, it was established that the formation of inclusive competence of future specialists of general secondary education institutions involves the introduction of relevant educational components into the content of educational programs and/or the integration of individual content modules into existing OCS. In our opinion, this will contribute to the formation of professional competence of future specialists of secondary education, taking into account the inclusive component, and will ensure proper professional training for work in conditions of inclusion.

Key words: inclusive competence, special education, educational component, future specialists of general secondary education institutions, educational program.

REFERENCES

1. Inkliuzyvne navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity. Kerivnytstvo dlia treneriv [Inclusive education in institutions of general secondary education. A guide for trainers] (2018). Kyiv.
2. Inkliuzyvne navchannia: orhanizatsiine, zmistove ta metodychne zabezpechennia [Inclusive education: organizational, content and methodological support] (2015). (kol. avtoriv, S. P. Myronova Ed.). Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka.
3. Kataloh osvitynih prohram ta vybirkovykh komponentiv VNU imeni Lesi Ukrainky [Catalog of educational programs and selective components of Lesya Ukrainka Volyn National University]. <https://vnu.edu.ua/uk/all-educations>.
4. Kuzava, I. B. (2021, 11–12 travnia). Pidhotovka pedahohichnykh kadrov dlia realizatsii spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Training of pedagogical personnel for the implementation of special and inclusive education]. Suchasni teoretychni y prykladni konteksty spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Modern theoretical and applied contexts of special and inclusive education]: zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lutsk (pp. 58–62). FOP Ivaniuk V.P.

5. Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia, obmezhen zhyttiediialnosti ta zdorovia (MKF) [International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)]. <https://moz.gov.ua/mkf>.
6. Kuzava, I., & Hats, H. (2022). Profesiina hotovnist maibutnykh spetsialnykh pedahohiv do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity [Professional readiness of future special teachers for the implementation of inclusive education]. European and global vectors for education development in Ukraine: Scientific monograph. Baltija Publishing.
7. YuNISEF [UNICEF]. <http://www.unicef.org/policyanalysis/rights/>.